

**ИНОВАТИВНИ ПРОГРАМИ И ПРОГРАМНИ СИСТЕМИ
В ОРГАНИЗИРАНОТО ПРЕДУЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ
В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА 1991 – 2016 Г.**

Дафина Пандин

докторант в катедра „Етнология“,

Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Настоящият доклад разглежда иновативни програми и програмни системи, тяхното апробиране и реализиране на национално равнище в организираното предучилищно образование у нас в периода от 1991-2016 г. В образователен контекст това е период, трасиращ настъпването на редица промени в предучилищното образование у нас, намиращи израз по посока на промяна на обществените и социални възгледи при дефиниране на целите на предучилищното образование, а именно: възпитание – обучение – социализация на детето. В рамките на посочения период излизат два нормативни акта, свързани с образованието – Закона за Народната просвета (1991 г.) и Закона за предучилищното и училищното образование (2016 г.). В авторските (иновативните) програми на територията на редица детски градини у нас, се маркират и пряко отразяват промените, които възникват на полето на предучилищното образование в България в края на 80-те – началото на 90-те години. Приложими на национално равнище, подобни програми изпреварващо отразяват неизбежните промени във възгледите за детето при реализиране на педагогическо взаимодействие в условията на детската градина чрез посочване на съответстващи технологии, методи и форми на взаимодействие с детето от три до седем години.

Ключови думи: организирано предучилищно образование, иновативни програми, иновативни програмни системи, ситуационен подход, рефлексивен подход, педагогическо взаимодействие

Dafina Pandin–

PhD student at the Department of Ethnology, Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Innovative programs and program systems in organized preschool education in Bulgaria in the period 1991 – 2016.

Abstract. This report examines innovative programs and program systems, their approval and implementation at the national level in organized preschool education in our country in the period 1991 - 2016. In an educational context – this is the period tracing the occurrence of a number of changes in preschool education in our country, finding expression in the direction of changing public and social views when defining the goals of preschool education, namely: education – training – socialization of the child. The period frames the release of the Law on Public Education (2014) and the Law on Preschool and School Education (2016).

In the author's (innovative) programs on the territory of a number of kindergartens in our country, the changes that occurred in the field of preschool education in Bulgaria in the late 1980s are marked and directly reflected. Applicable at the national level, such programs preemptively reflect the inevitable changes in the views of the child when implementing pedagogical interaction in the conditions of the kindergarten by indicating corresponding technologies, methods and forms of interaction with the child from three to seven years.

Keywords: organized preschool education, innovative programs, innovative situational approach, reflexive approach, pedagogical interaction

От традиционна гледна точка в системата на организираното предучилищно образование у нас съществуват програми и програмни системи, учебни помагала и учебни комплекти, извеждащи на преден план обществената и социална парадигми по отношение на процеса на педагогическо взаимодействие в условията на детската градина. Обществената и социална насоченост по отношение на взаимодействие с детето в предучилищна възраст (3-7 годишна възраст) намират пряко проявление в образователния процес и съответстват на конкретния исторически етап на развитие на обществото. Ретроспективният прочит показва, че на етапа на социалистическото общество (1944-1989 г.) на национално равнище действа единна програма¹ за взаимодействие с детето, която притежава „универсален характер“ и е приложима за всички детски градини на територията на нашата страна, изключваща в структурно и практическо равнище обхвата на взаимодействие с детето от различен етнически произход от българския, детето със специални образователни потребности, както и детето в неравностойно социално положение (Колева 2003: 2).

След 1989 г. (на етапа на глобалистичното общество) Министерство на образованието и науката (МОН) одобрява две програми², извеждайки като приоритетна цел обучението на детето от три до седемгодишна възраст. По отношение на съществуващите програми за взаимодействие с детето се наблюдават известни различия, но в програмното си съдържание са подчинени приоритетно от необходимостта от обучение на детето в условията на всички видове и типове детски градини у нас. В съдържание на посочените програми липсват релевантни технологии, методи и форми на взаимодействие с детето, отчитащи етнокултурните характеристики ценностни ориентации. Основен педагогически подход е ситуационният, липсва ясно посочен психологически подход. Взаимодействието „учител – дете“ се осъществява на принципа на обект – субектното въздействие (Колева 2003: 2). Именно на този етап от историческото развитие на обществото се разработват и апробират в образователната практика авторски (иновативни) програми за взаимодействие с детето в условията на организираното предучилищно образование у нас.

Предиктивна роля на програмите от иновативен (авторски) тип откриваме в промяна в цялостното разбиране по отношение на взаимодействието „учител – дете – родител“ и извеждане водещата роля на процеса на социализация на детето (3-7 години). Той се превръща в основополагащ в предучилищното образование на следващия етап на развитие на

¹ „Програма за възпитателна работа в детската градина“ под ред. на Елка Петрова, 1984 г.

² 1) „Възпитание на детето от 2 до 7 годишна възраст“ под ред. на В. Гюрова, 1993 г., с автори: Ел. Русинова, Д. Гюров, М. Баева, изд. „Д. Убенова“;

2) „Активността на детето в детската градина“ под ред. на Н. Витанова, 1993 г., с автори: Н. Витанова, Н. Колева, Ел. Попова, О. Занков, Г. Стоянова, Б. Ангелов, Ф. Стоянова, изд. „Просвета“.

обществото: етапът на постмодерното общество (1997-2008 г.). Разработват се редица програми, учебни комплекти³. За първи път в предучилищното образование на национално ниво са създадени и приети в Държавни образователни изисквания по предучилищно образование (2000 г.)⁴, които в съдържателно и структурно отношение посочват линията на очакваните за овладяване от детето, намиращо се в условията на детската градина: знания, умения и отношения. Дефинирано е съдържанието по образователни направления. Това поставя сериозна традиция в образователната практика у нас при разработване и излизане на програмни системи, подчинени на единни държавни изисквания, които излизат след 2000 г.

Програми и програмни системи от авторски (иновативен) тип в системата на организираното предучилищно образование в периода 1991 – 2016 г.

Снежана Въчева посочва, че след промените през 1989 г. в нашата страна, излизането на Закона за Народната просвета (1991 г.) и съпътстващите го Държавни образователни изисквания по предучилищно образование (2000 г.), се създават благоприятни условия за вариативност, които засягат съдържанието в образователната сфера. Действащите две програми⁵, одобрени от МОН (1993 г.) са насочени към развитие на детската личност чрез развитие на познавателните и физическите способности на детето чрез насочване на неговата индивидуална динамика от педагогическия специалист (Въчева 2014: 54-58). Посочените програми, имащи традиционен характер, в структурно и съдържателно отношение, макар да проектират промените в обществения, социалния и икономическия живот в нашата страна при дефинираните нови възгледи по отношение на детското развитие в идеите за личностно и хуманистично развитие при изграждане на детската личност, не отразяват редица специфики на образователните институции, в които се обучават, възпитават и социализират деца. Взаимодействието с детето се разглежда през призмата на обект – субектния характер на въздействие „дете – учител“, което поставя детето в пасивна позиция по отношение на индивидуалния му темп на развитие. Налице е унифициране на изискванията към детето – равнището на познавателно и емоционално развитие, изключващо формиране на индивидуален опит извън общото разбиране за натрупване на определени познавателни умения, които са количествено измерими. Детето се явява „наблюдател“ по отношение на възпитанието, обучението и социализацията си. Критическият прочит показва, че съществува заплаха по отношение на интегриране на индивидуален опит, натрупан в хода на изследване на заобикалящия социален и природен свят на детето.

³ Виж следните издателства: „Анубис“; „Геа Либрис“; „Даниела Убенова“; „Булвест“; „Слово“; „Изкуство“ и др.

⁴ Наредба № 4 за предучилищно възпитание и подготовка.: Виж: <https://lex.bg/laws/ldoc/-549412350>

⁵ Виж: 2

Практическо ръководство „Социализация. Рефлексия. Ситуации“ с автор Ирина Колева, представя научна иновация по посока на дългогодишни научни изследвания в лаборатории⁶, в които участват учени и учители от цялата страна при разработване и апробиране на педагогически модели, противопоставящи се на традиционните. Авторът отрича обект-субектния подход на въздействие като предлага форми на педагогическо взаимодействие, които стимулират мотивацията за постижения у детето. Установява, че подходите, които противостоят на поставянето на детето в пасивна позиция, са ситуационният подход като педагогически и рефлексивният подход като психологически. И. Колева разработва технология на игрите със самообучаващ характер, конструирани на основата на субект-субектния подход на взаимодействие, като си поставя задача за конструиране на концептуален модел (в последствие теоретично-емпиричен модел) за социализация на детето от три до седемгодишна възраст (Колева 1996: 5). Разработването и внедряването на ситуационния подход като педагогически представлява принос в историята на предучилищното образование, разработен за първи път в програмата „Аз променям света“.

„Концепция за социализация на деца от ромски произход в неравностойно социално положение (в условията на детската градина)“⁷, изготвена под научната редакция на И. Колева, представя модел, ориентиран към социализация на детето от ромски произход на територията на авторските детски градини, който отчита в единство различни фактори: демографски, социокултурен, етнически и т.н. Поставя необходимостта от „доказателствена демократизация на цялостната ни образователна система“ чрез въвеждането на национално равнище на държавни образователни изисквания при детето, намиращо се в неравностойно социално положение. Детето, което е поставено в уязвима ситуация спрямо другите, би следвало да бъде подпомогнато да изгради социална ориентация и последваща адаптация в обществения живот (Колева 1994: 5). В концепцията са представени проблемите на детето в неравностойно социално положение⁸ от ромски произход у нас като е направен анализ на:

- семейства със специфични проблеми поради социалните и икономическите обстоятелства (юридически, теоретично-концептуален, организационно-управленски анализ, кадрово осигуряване по отношение на съвременния анализ на трудностите на децата в неравностойно социално положение; билингвални особености и съпътстващите ги трудности при детето от ромски произход);

⁶ В последствие лабораториите се надграждат в движение „Предтечи“.

⁷ Концепцията е апробирана в редица детски градини на национално равнище: ДГ № 4, гр. Гоце Делчев; ОДЗ № 19, гр. София, ДДПВ, гр. Кюстендил; ПДГ, с. Градинарово, общ. Провадия; ПДГ към ОУ „Хр. Ботев“, гр. Ракиново; ЦДГ, с. Игнатиево, обл. Варна; ЦДГ, с. Любен Каравелово, обл. Варна и др. в периода 1991 - 1994 г.

⁸ Авторът на концепцията разглежда следните групи деца: деца, отглеждани и възпитавани в семейна среда (причините за неравностойното социално положение се откриват в семейна среда; деца, живеещи и възпитавани се в домове за деца; специфична група деца – деца-инвалиди.

- психологическите особености на детето, намиращо се в неравностойно социално положение;
- ролята на социализацията на детето от ромски произход и подходи при неговата социализация (педагогически и психологически анализ);
- анализирани си основните постулати на концепцията, а именно формиране на социална ориентация у детето чрез планиране и реализиране на съвместни дейности, имащи интегративен характер между деца от различни етнически общности; акцентът пада върху интегрирано образование за детето и формиране на мотивация за училищно обучение и образование (Колева 1994: 7 – 32).

И. Колева мотивира необходимостта от създаване на образователен модел за предучилищна подготовка на децата от ромски произход в подготвителните групи (5-7 години) в условията на детската градина, тъй като над 90% от тези деца остават извън обхвата на образователните институции⁹. Причините за разработване на модел следват следните маркери: нарастващата демографска криза; населението в страната ни – мултиетническо; отсъствието и/или неприлагането на билингвални технологии при изучаване на български език; социокултурни, етнопсихологически, образователни и др. аспекти на големия процент от деца, останали извън образователния контекст. Налице е необходимост от осмисляне и прилагане на нов модел за образователно взаимодействие в условията на междуетническа образователна среда, насочен към детето в подготвителна група в детската градина (Колева 2012: 43-44).

Разгледаната концепция е доразвита в програмата „*Аз променям света*“¹⁰, която разработва нейните идеи и в този смисъл я надгражда. Аprobацията на национално равнище се осъществява в периода 1990-1997 г. Насочена е към детски градини от авторски тип. За първи път в историята на педагогическото образование у нас е разгърнат ситуационният подход и съответстващата технология за проблемната педагогическа ситуация. Съществен момент по отношение на аprobацията е, че тя се осъществява с деца от български, ромски и турски произход. Програмата се развива в полето на рефлексивния подход в редица детски градини от авторски тип в страната¹¹ след нейната аprobация (Колева 1997). В приложение на програмата се поставя акцент върху развиването и разгръщането на общи и индивидуални способности у детето. Програмата се усъвършенства и прераства в програмна система като изпреварва иновативните практики в образователен контекст в страната ни (Колева 2003: с. 3).

⁹ Поместени са данни от анализи за периода 2000 – 2003 г. в: Колева, И. (2012). Етнопсихопедагогика на детето. Второ издание. С., 2012.

¹⁰ Намира реализация в рамките на образователен проект на УНИЦЕФ. Аprobацията ѝ се осъществява под научното ръководство на И. Колева през 1990 г. в ДГ „Радост“ (гр. Гоце Делчев).

¹¹ В базите: ДГ „Вълшебница“, гр. Враца; ДГ „Мир“, гр. Мездра; ДГ „Звънче“, гр. Шумен; ДГ „проф. д-р Г. Ангушев“, гр. София; ДГ „Мечта“, гр. Кюстендил; ДГ „Моряче“, гр. Бургас и др.

Образователно предписание „Неогея – Нова Земя“¹² представлява теоретично-емпирична програма за екологосъобразна социализация на три-седемгодишното дете в условията на детската градина и семейството. Разработена е в две части: първа част „Теоретика“ и втора част „Емпирика“. В емпиричната част са представени: организация на педагогическото взаимодействие в детската градина, месечно разпределение на познавателното съдържание на база типологията на времената (астрономично, физиологично, историческо, психологическо), екипна организация на средата в детската градина, представена е проектна рамка за извършване на екологосъобразна дейност на детето и е мотивиран рефлексивният подход по отношение квалификацията на педагогическите специалисти и семейството (Ангушев, Янакиев, Колева, и др. 2000: 3-4).

Програмата е разработена върху проблемите на педагогиката на развитието и отразява разгърнатата теория за рефлексивното развитие на личността. В теоретичен план „Неогея – Нова Земя“ представя семантиката за екологосъобразната социализация на детето от три до седемгодишна възраст¹³. Културата на детето се разглежда посредством развиване на общи и специални способности при взаимодействието с другите субекти, детето в този възрастов период обогатява знания за взаимодействие с околната среда (Ангушев, Янакиев, Колева и др. 2000: 5-9).

„Програма по интегрирано образование за деца със специфични образователни нужди от предучилищна възраст (в условията на дом – детска градина)“¹⁴ в съдържателен аспект включва теми и подтеми, които постулират важната роля при изграждане на рефлексивна картина у детето по отношение на възприемане на света. Водещият подход в програмата е рефлексивният. Разработената концептуална структура на познавателното съдържание в програмата е в съответствие с водещия педагогически подход, чиито цели се отнасят до неговата съдържателна страна, докато формалната му страна е в съответствие с целта и същностният аспект на програмата. Авторите разглеждат развитието на детето чрез: астрономично, физиологично, психологическо и историческо време (Колева, Афузова-Йонова, 2001: 5).

¹² Първоначалната апробация е заслуга на проф. Георги Ангушев и се осъществява в периода 1990 – 1998 г. в детски градини в гр. София, гр. Шумен и гр. Пловдив. Разработването на образователното предписание по отношение на съдържателния и формалния му аспект представя заслугите на проф. Мирослав Янакиев. Пряка работа по отношение проблемите до екологосъобразната социализация на детето (3- 7- г.) представлява принос на И. Колева. МОН одобрява програмата през 1999 г.

¹³ Виж: Колева, И. (1998). Програма за околна среда.

¹⁴ Авторски колектив: И. Колева и З. Афузова-Йонова.

Програмата по гражданско образование – „*Права на детето в мултиетническа среда*“¹⁵ – извършена е предварителна апробация, отнасяща се до темите в програмното съдържание в периода 1991-2000 г. с деца от различен етнически произход. Темите обхващат примерни схеми/моделни за работа в група, позоваващи се на принципите на Конвенцията на ООН за правата на детето. Програмата е насочена към следните адресати: педагогически специалисти, родители, възрастови психолози, директори на детски градини и други образователни институции, в които се социализират деца до седемгодишна възраст. Темите в програмното съдържание обхващат маркерите, които са характерни за мултиетническия състав на населението в страната ни и представят нов, качествен интерактивен метод на активно взаимодействие с педагогически специалисти и родители, посредством професионално-педагогически тренинг (Колева 2001: 7).

Освен традиционно представените в педагогическа практика програмни системи, се внедряват програмни системи от иновативен (авторски) тип. Така например, И. Колева внедрява програмна система от иновативен план с насоченост към авторски (иновативни) детски градини ориентирани към изкуствата и от академичен тип – *програмна система „Аз променям света“*. Успоредно с посочената програмна система, в педагогическата практика се утвърждава *програмна система „Неогей – Слънце“*, както и програмна система „Нова забавачница“¹⁶. Посочените програмни системи са от иновативен тип и са приложими към условията на авторски (иновативни) детски градини на територията на страната ни. Предлагат подход от иновативен характер по отношение на реализирани методи по посока на обучение, възпитание и социализация на детето с основен акцент – насоченост към взаимодействието в интеркултурна среда (Въчева, С. 2014: 67–72).

Социализацията на детето, осъществяваща се в интеркултурен контекст, представлява многоаспектен процес на формиране, изграждане и интернализация на ценностни-ориентации у детето на три-седемгодишна възраст, посредством субект-субектно педагогическо взаимодействие за развитие на личността на детето (Колева 2001: 5).

Рефлексивната картина на предучилищното образование у нас, възприета в цялостен контекст, се разгръща именно на етапа на постмодерното общество (1997-2008 г.), извеждайки основната роля на процеса на социализация на детето в условията на детската градина и промяна във взаимодействието „учител – дете – родител“ (субект – субектно взаимодействие)¹⁷.

¹⁵ Автор на програмата: И. Колева.

¹⁶ Автор: Димитър Димитров

¹⁷ Основен подход на взаимодействие регламентиран в Закона за Народната просвета (обн. ДВ, бр. 86 от 18 октомври 1991 г.). Виж: <https://lex.bg/laws/ldoc/2132585473>

Детето на 3-7 годишна възраст се поставя в центъра на това взаимодействие. Цялостна промяна търпи схващането на необходимостта от натрупване на зададен обем от знания, които се очаква детето да овладее, както и извършването на диагностични процедури от страна на педагогическия специалист (учител) за тяхното измерване. По отношение на прилагане на посочения диагностичен инструментариум стои недефинирана качествената подготовка за нейното прилагане (Колева 2003: 4).

Образованието, основано на рефлексивния подход, затвърждава важността на изграждането и формирането на различни компетентности (когнитивни и некогнитивни) още в периода на ранното детство. Изграждане по посока ранна възраст – рефлексивна личност. Рефлексивната личност се разглежда като личност, притежаваща гражданска идентичност, която се конституира в предучилищния период на развитие. Благоотворно влияние за изграждане и формиране на рефлексия чрез личностна интериоризация, откриваме в съдържанието на иновативни (авторски) програми и програмни системи, прилагани в едни широк контекст през края на 80-те – началото на 90-те години на ХХ век на национално равнище (Колева, Алиндер-Исмаилова 2022: 99-100).

Цитирана литература:

Ангушев, Г., Янакиев, М., Колева, И. и др. (2000). *Образователно предписание „NEOGEA=НЕОГЕА“ /Нова Земя/. Първа част – Теоретика.* С., Фондация „Проф. д-р Георги Ангушев“. [Angushev, G., Yanakiev, M., Koleva, I. i dr. (2000). *Obrazovatelno predpisanie „NEOGEA=NEOGEA“ /Nova Zemya/. Parva chast – Teoretika.* S., Fondatsia „Prof. d-r Georgi Angushev“.]

Ангушев, Г., Янакиев, М., Колева, И. и др. (2000). *Образователно предписание „NEOGEA=НЕОГЕА“ /Нова Земя/. Образователно предписание за екологосъобразна социализация на три-седемгодишното дете в условията на детската градина и семейството. Втора част – Емпирика.* С., Фондация „Проф. д-р Георги Ангушев“. [Angushev, G., Yanakiev, M., Koleva, I. i dr. (2000). *Obrazovatelno predpisanie „NEOGEA=NEOGEA“ /Nova Zemya/. Obrazovatelno predpisanie za ekologosobrazna sotsializatsia na tri-sedemgodishnoto dete v usloviyata na detskata gradina i semeystvoto. Vtora chast – Empirika.* S., Fondatsia „Prof. d-r Georgi Angushev“.]

Витанова, Н. и колектив (1993). *Активността на детето в детската градина.* С., изд. „Просвета“. [Vitanova, N. i kolektiv (1993). *Aktivnostta na deteto v detskata gradina.* S., izd. „Prosveta“.]

Въчева, С. (2014). *Предучилищно образование – актуални проблеми. Ш., УИ „Епископ Константин Преславски“.* [Vacheva, S. (2014). *Preduchilishtno obrazovanie – aktualni problemi.* Sh., UI „Episkop Konstantin Preslavski“.]

Колева, И. и др. (1994). *Концепция за социализация на деца от ромски произход в неравностойно социално положение /в условията на детската градина/.* С., УНИЦЕФ. [Koleva, I. i dr. (1994). *Kontseptsia za sotsializatsia na detsa ot romski proizhod v neravnostoyno sotsialno polozhenie /v usloviyata na detskata gradina/.* S., UNITsEF.]

- Колева, И.** (1996). *Социализация, рефлексия, ситуации*. С., ОКО. [Koleva, I. (1996). *Sotsializatsia, refleksia, situatsii*. S., OKO.]
- Колева, И.** (1997). *Аз променям света /програма за авторски тип детски градини/. Ш.*, 1997. [Koleva, I. (1997). *Az promenyam sveta /programa za avtorski tip detski gradini/. Sh.*, 1997.]
- Колева, И.** (1998). *Програма за околна среда*. С., МОН. [Koleva, I. (1998). *Programa za okolna sreda*. S., MON.]
- Колева, И.** и др. (2000). *Организация. Рефлексия. Ситуации*. С., Фондация „Проф. д-р Георги Ангушев“. [Koleva, I. i dr. (2000). *Organizatsia. Refleksia. Situatsii*. S., Fondatsia „Prof. d-r Georgi Angushev“.]
- Колева, И.** (2001). *Педагогическа технология в междуетническа среда (рефлексивни аспекти)*. С., Европейска комисия по образование и култура, фондация „Томило“, движение „Предтечи“. [Koleva, I. (2001). *Pedagogicheska tehnologia v mezhduetnicheska sreda (refleksivni aspekti)*. S., Evropeyska komisia po obrazovanie i kultura, fondatsia „Tomilo“, dvizhenie „Predtechi“.]
- Колева, И.** (2001). *Правата на детето в мултиетническа среда /Образователно предписание „NEOGEA=НЕОГЕЯ“/*. С., „Сиела“. [Koleva, I. (2001). *Pravata na deteto v multietnicheska sreda /Obrazovatelno predpisanie „NEOGEA=NEOGEYa“/*. S., „Siela“.]
- Колева, И., З. Афузова-Йонова** (2001). *Програма за интегрирано образование за деца със специфични образователни нужди от предучилищна възраст /в условията на Дом – Детска градина/. Образователно предписание „NEOGEO=НЕОГЕЯ“ /Нова Земя/. Първа част – Теоретика*. С., Движение „Надежда“. [Koleva, I., Z. Afuzova-Yonova (2001). *Programa za integrirano obrazovanie za detsa sas spetsifichni obrazovatelni nuzhdi ot preduchilishtna vazrast /v usloviyata na Dom – Detska gradina/. Obrazovatelno predpisanie „NEOGEO=NEOGEYa“ /Nova Zemya/. Parva chast – Teoretika*. S., Dvizhenie „Nadezhda“.]
- Колева, И.** (2003). *Предучилищно образование и мултиетническа среда (рефлексивен анализ на българското предучилищно образование)*. София. [Koleva, I. (2003). *Preduchilishtno obrazovanie i multietnicheska sreda (refleksiven analiz na balgarskoto preduchilishtno obrazovanie)*. Sofia.]
- Колева, И.** (2012). *Етнопсихопедагогика на детето. Второ издание*. София. [Koleva, I. (2012). *Etnopsihopedagogika na deteto. Vtoro izdanie*. Sofia.]
- Колева, И., Е. Алиндер-Исмаилова** (2022). *Рефлексия и интеркултурно образование. Ш.*, УИ „Епископ Константин Преславски“. [Koleva, I., E. Alinder-Ismailova (2022). *Refleksia i interkulturno obrazovanie*. Sh., UI „Episkop Konstantin Preslavski“.]
- Петрова, Е.** и колектив (1984). *Програма за възпитателната работа в детските градини*. С., изд. „Народна просвета“. [Petrova, E. i kolektiv (1984). *Programa za vazpitatelnata rabota v detskite gradini*. S., izd. „Narodna prosveta“.]
- Русинова, Е.** и колектив (1992). *Програма за възпитание на детето от две до седем годишна възраст*. С., изд. „Даниела Убенова“. [Rusinova, E. i kolektiv (1992). *Programa za vazpitanie na deteto ot dve do sedem godishna vazrast*. S., izd. „Daniela Ubenova“.]

ДОКУМЕНТИ:

Закон за народната просвета, обн. ДВ. бр.86 от 18 Октомври 1991г., изм. ДВ. бр.90 от 24 Октомври 1996г. (...), доп. ДВ. бр.80 от 16 Октомври 2015г. [Zakon za narodnata prosveta, obn. DV. br.86 ot 18 Oktomvri 1991g., izm. DV. br.90 ot 24 Oktomvri 1996g. (...), dop. DV. br.80 ot 16 Oktomvri 2015g.]

Закон за предучилищното и училищното образование, в сила от 01.08.2016 г., обн. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.98 от 9 Декември 2016г. (...), изм. и доп. ДВ. бр.11 от 2 Февруари 2023г. [Zakon za preduchilishtното i uchilishtното obrazovanie, v sila ot 01.08.2016 g., obn. DV. br.79 ot 13 Oktomvri 2015g., izm. i dop. DV. br.98 ot 9 Dekemvri 2016g. (...), izm. i dop. DV. br.11 ot 2 Fevruari 2023g.]

Наредба № 4 от 18 септември 2000 г. за предучилищно възпитание и подготовка, издадена от Министерството на образованието и науката, обн. ДВ. бр.80 от 3 Октомври 2000г., изм. ДВ. бр.70 от 26 Август 2005г., отм. ДВ. бр.46 от 17 Юни 2016 г. [Naredba № 4 ot 18 septemvri 2000 g. za preduchilishtno vazpitanie i podgotovka, izdadena ot Ministerstvoto na obrazovaniето i naukata, obn. DV. br.80 ot 3 Oktomvri 2000g., izm. DV. br.70 ot 26 Avgust 2005g., otm. DV. br.46 ot 17 Yuni 2016 g.]

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ:

<https://lex.bg/laws/ldoc/-549412350>

<https://lex.bg/laws/ldoc/2132585473>